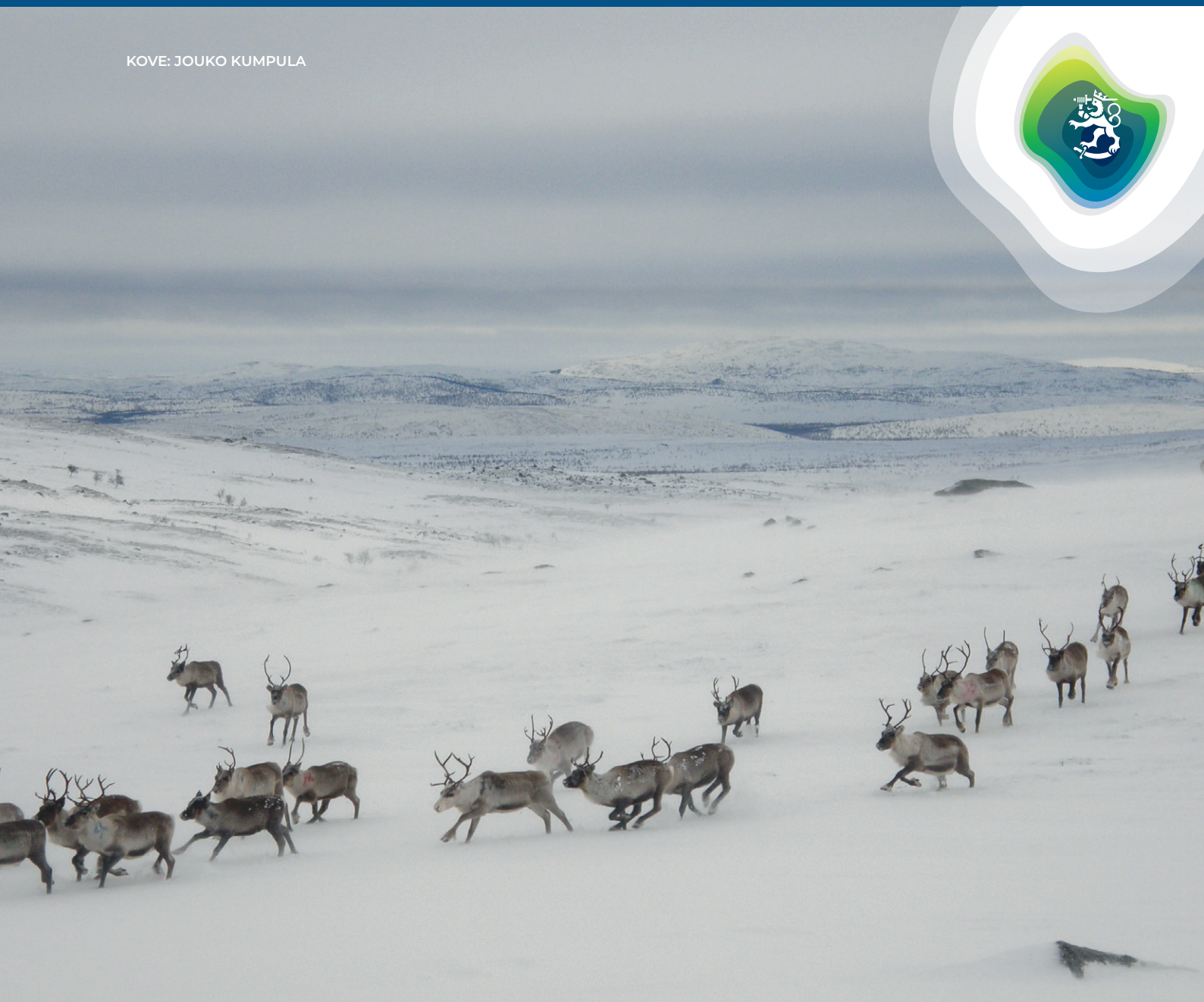

Puásuituálu puátteevuotâpargojuávhu
loppâraapoort:

KANNATTITTEE, KILELIS JÁ KULTTUURLÁVT MERHÂŠITTEE PUÁSUITUÁLU SUUNDÁN

lävtuttâs kuáttumenâmij tipšom- já
kevttimvuáváámijn sehe avžuuttâsah
puásuituálu eres ovdedemtáárbuin

KOVE: JOUKO KUMPULA

PARGOJUÁVHU TUÁVÁÁŠ

Stuárráamus suovvum puásuilofov- pargojuávkku (MMM039:00/2018) iävtuttij ráhtid puásuilofoi lasetoimáid kenigittee palgâskuáhtásâš kuáttumenâmij tipšom- já kevttimvuáváámijd. Tai tárguttássân lii ovdedid puásuilofoi miäldásâš poccui kuáttumenâmij kilelis kevttim.

Eennâm- já meccituáluministeriö (EMM) asáttij 1.11.2021 puásuitalu puátteeäigipargojuávhu, mon pargon šoodâi valmâštállâđ toimâmmaali kuáttumenâmij tipšom- já kevttimvuáváámáid. Pargojuávhu pargon lâi árvuštállâđ meiddei haldâttâsohjelm uulmij miäldâsijd puásuitalu eres ovdedemtáábuid, moiguin “ovdeduvoo puásuitalu ovdánem kannattittee, kilelis já kulttuurlávt merhâšittee iäláttássân”. Pargojuávkku adelij máhđulâšvuodâ čokkid iäláttâs tuáimeid já ton čonâšjuávhuid suogárdid puásuitalu tuovium puátteevuodâid já toomâid toi olášutmân.

Puásuitalu jo valmâšin hästee toimâmpirrásist láá kuáhtám uđđâ hástusijd pargojuávhu toimâmääigi. Ruošâ volliitem Ukrainan lii pieijâm joton hoodij tivrom, moi vaikuttâsah tobdojeh puásuitalust eromâšávt puáldámušamnâsij, fuođârij já iěsoondij koloj peht. Táálâš geopoolitlâš tile, COVID-pandemia, já šongjâdâhnuvástus pajanem váldusavâstâlmâm láá oovtâst puáhtám puoh Suomâ iäláttâsâid uđđâlágán epivisesvuodâ ááigán. Siämmást huolâttâsvisesvuodâ já rájitorvolâšvuodâ táárbuh loptejeh algâpuovtâdâs, meiddei puásui-iäláttâs, merhâšume taan uđđâ tiileest.

PARGOJUÁVHU VISIO LII, ete hástusijn huolâhánnáá Suomâ puásuitalu lii puátteevuodâst-uv kannattittee, kilelis já kulttuurlávt merhâšittee iäláttâs oles puásuitalukuávlust.

Pyereestvaijee puásui-iäláttâs kuávdáást láá kilelis vuovvijn hoittájum kuáttumenâmeh, moh láá tuárvi, sehe poccui já puásuitallei pyereestvaijeem.

Puásuitalu lii tehálâš já ellee uási sâmmilâš já tavesyemmilâš kulttuur já paijeentuálá kuávlui kulttuurlâš eromâšjiešvuodâid. Iäláttâsâst láá mielđi puoh suhâpuolvah já sierâ suhâpeleh. Syergi kiásut nuorâid já sirdâšuvá suhâpuolvâst nuubán. Sâmmilâš puásuitalu paijeentuálá puoh kuulmâ Suomâst sárnum sâmikielâ, já lii ain merhâšittee uási ellee sâmikulttuur.

Iäláttâs ekonomâlâš tile lii stääđis já tot lii kilelis vuáđu alne. Poccuuh, poccupiärgu já eres puásuipyevtittâsah annojeh áárvust. Palgâseh já iäláttâshárjutteijeh pyehtih ovdedid jieijâs toomâ já investidid puásuitalust taarbâšlâš huksiittâssâid, mašinâid já rustigáid. Piätutiilijn puáhtá eelliđ, iäge piäđui tovâtem vahâgeh puurâ iäláttâs kannattitteevuodâ. Iäláttâs ovdán ääigist sehe pasta vuáháduđ já varriidâttâđ šongjâdâhnuvástusân olesváldálvâst. Puásuitalu taha jieijâs uási Suomâ čidđâneutraalvuodâulme olášutmân.

Puásuitalu kuávdáást láá tuárvi vijjdes, rávhálâš já maangâhámásâš kuáttumenâmeh. Lasepiemmâm tälviv lii šievšlaajâg já tot pijssáá talle, ko tom taarbâš. Eres eennâmkevttimhaamij tovâtem teedâ lii kuáhtulâš já puásuitalu koskâvuodah eres eennâmkevttid láá pyereh. Palgâseh taheh oovtâstpargo eres tuáimeiguin kuáttumenâmij tile pyeredmân. Puásuitalu lii aktiivlâš tuáimee luándu maangâhámásâšvuodâ kättejeijen puásuitalukuávlust.

PARGOJUÁVHU ČUÁKÁNPIEIJÂM JÁ PORGÂM

Pargojuávhu toimápaje lâi 1.11.2021 – 28.2.2023. Pargojuávhu saavâjođetteijen tooimâi Tapani Sirviö (EMM) já värisaavâjođetteijen Hannu Linjakumpu (Laapi IPJ-kuávdáš). Pargojuávhu jesâneh Iijii Katja Holmala (LUKE), Mika Kavakka, Anne Ollila já Tiina Sanila-Aikio (Palgâsij ovtâstus), Markku Karjalainen (MTK Tave-Suomâ), Riku Lumiaro (Suomâ luándusuojâlemlitto), Asko Länsman (Sämitigge), Samuli Myllymäki (Meccihaldättäs), Sirpa Rasmus (Laapi ollâopättâh) já Risto M. Ruuska (Laapi kuávluhaldättâhvargádâh).

Pargojuávhu čällen tooimáin Päivi Kainulainen (Laapi IPJ-kuávdáš) já Marja Anttonen (Palgâsij ovtâstus). Sirpa Rasmus (Laapi ollâopättâh) tooimâi raportistemčällen. Kuávluláš äššitobden Iijii puásuituálukuávlun eres oosij ovdâsteijee puásui-isedeh (Ari-Heikki Aikio, Hannu Ranta, Matti Riipi já Mika Käämä). Ruttâtuáluanalyseh valmâštâlâi totkee Jukka Tauriainen Luánduriggodâhkuávdášst. Pargojuávkkun kuulâi tai lasseen eres sierâ suorgij äššitobdeid.

Pargojuávkkun čokkânij 13 kerdid. Pargo lâi uásild COVID-19 pandemia ääigi, já taan suujâst mađhâšem- já čokkânemraijittâsah vaiguttii porgâmân – stuárráamus uási čuákkimijn uárnejui káidus- teikkâ hybridičuákkimin. Tooimâst Iijii kulumâ vyelipargojuávhu, moh čokkâni jiejâs äigitaavlu miel, ovdedii tiätu äššiolesvuodâid, já puohtii oovdânpyehitimij pargojuávhu ohtâsâs čuákkimâid. Pargojuávhu jesânij ovdâstem uásipeleh uásalistii aktiivlávtt porgâmân eereeb iärrás maangâ savâstállâmpáppár peht.

Taat loppârapoort siskeeld pargojuávhu iävtuttâs palgâskuáhtâsâs kuáttumenâmij tipšom- já kevttimvuáváamij toimâmallin. Lasseen tot siskeeld pargojuávhu kuávdášláš avžuuttâsâid eres ovdedemtáarbuin. Iävtuttâsah já avžuuttâsah ovdedeh juáhâs jiejâs uásild aainâs-uv oovtâ killeelvuodâ uásitahhee: ekologâláš, ekonomâláš, sosiaalláš teikkâ kulttuurláš killeelvuodâ. Iälättâs killeelvuotâ táárgut, ete sehe tááláš já puáttee suhâpuolvâin láá pyereh iälättâs hárttem máhđulâšvuodah, já ete iälättâsân lohtâseijee miärdâstohâmist já tooimâst váldoo piirás, olmooš já ruttâtuálu täsiviärdâsávt huámmášumán. Kilelis ovdânem keežild Iii tehâláš nanodid iälättâs jiejâs innovaatio- já nubástushaldâšemäpi. Taat jurdâččemvyehi Iii paldâláš nubástuskilleelvuodâ tuárjumân. Tot tarbâšuvvoo eromášávt tääl, ko luándun vuáđuduvvee iälättâsah láá maangâi uđđâ háástui oovdâst.

Pargojuávhu kuávdáš puátuseh láá hámmejum täid käävci uulmán:

1. Tipšom- já kevttimvuáváameh ovdedeh poccui kuáttumenâmij kilelis kevttim
2. Puásuituálu ráđdâdállâmvyemi markkâniijn lassaan
3. Uđđâ pargoniävuh pyeredeh puásuihävui muuneeld estim já varriidättâm.
4. Puásuituálu toorjâvuáhâduduv luovâsmitem pyevittemmere mulsâšudmist selvâttuvvoo
5. Puásuituálu kulttuurláš merhâšume naanoosm
6. Ohtsâs čuávduseh kávnovej poccui eellimtile turvim várás
7. Já puásuituálukuávlun uhkevuálásâs luándutiijpâi já šlaajâi siäiluttem várás
8. Poccui kuáttumenâmeh já puásuituálu toimâmpuávlun váldovej huámmášumán pyerebeht eennâmkevttimist já ton vuáváamist.
9. Vuáváláš nubástuvvee šonjâdâhân vuáhâdume Iii kuávdášláš uási puásuituálu puátteevuodâst

Pargojuávhu kiedâvuššâm tuáváášamnâstuvah iä referistoo loppâraportist. Äššitobdei kulâmeh, čielgiittâsah, savâstállâmpáppáreh já pargojuávhu eres materiaal láá luuhâmnáál hahâsiijdojn: <https://mmm.fi/hanke2?tunnus=MMM040:00/2021>.

1. PARGOJUÁVHU IÄVTUTTÁS KUÁTTUMENÂMIJ TIPŠOM- JÁ KEVTTIMVUÁVÁÁMIJN

Pargojuávku iävtut palgâskuáhtásij kuáttumenâmiij tipšom- já kevttimvuáváámij anonváldim já jo algáttum pilotistem juátkim.

Pargojuávku lii hammim Stuárráamus suovvum puásuilovoh -pargojuávu (MMM039:00/2018) raapoort vuáduid kuáttumenâmiij tipšom- já kevttimvuáváámij siskáldâshammiittás, tooimâi kuvvim já indikaattorijd sehe ráhtám prooseeskuvvim. Pargojuávku lii puáhtám oovdân aiccâmijd máhđulii lahâasâtempargo háárán. Pargojuávku ana tehálâžžân, ete ive 2023 porgâmnáál pargoij pilotistem aiccâmeh já vuáttámušah váldojeh huámmášumán jatkâpargoost.

Kuáttumenâmiij tipšom- já kevttimvuáváámij ulmen lii ovdediđ poccui kuátumij kilelis kevttim sehe heiviittiđ kuáđutmán optimittäsi luándu maangâhámásâšvuodâ ovdedeijee já torvejeijee vuovijn. Ulmen lii te eellimpirrâsij pyereeb tile, já iäláttás kuáttumenâmiij visásmittem meid puátteevuodâst. Siämmást ulmen lii kepidiđ poccui kuáttumenâmiij já eres eennâmkevttim koskâsâš ruossâriijdoid.

Pargojuávku iävtut lahtos miäldásâš **palgâskuáhtásâš kuáttumenâmiij tipšom- já kevttimvuáváámij toimâmmaali**. Lahtosân lii nurrum tipšom- já kevttimvuáváámij rungo. Hahâsijđoin kávnoo eenâb materiaal toimâmmaalist.

Toimâmmaali iskih ive 2023 ääigi porgâmnáál pilotistem vievâst kuulmâ piilootpalgâsist, moh láá puásuituáluvuodâ eres oosijn. Palgâsij ovtâstus aalgât haavâ pilotistem toorjân. Palgâsij ovtâstus já pilotistempalgâsij lasseen ovdâsvástádâsuásipeleh já kuávdáš tuáimeeh láá taan muddoost Laapi IJP já Laapi AVI. Pilotistem peht čoggâšuveh vuáttámušah já taarbâšlâš tiäđuh tooimânpieijâm vaattâm lahâasâtem- ja eres orniistâlmijn.

Tipšom- já kevttimvuáváámeh väätih viehâ vissásávt nubástusâid puásuituálulaahân já puásuituáluasâttâsân, mielidiluhâmáin kenigâsvuodâi nuávdithánnáa kyeđdimist šaddee sanktioi huámmášumán váldim. Tipšom- já kevttimvuáváámij vaigutteijeevuodâ já heivitteijeevuodâ árvuštâleh ovdil kenigittee lahâasâtem. EMM toimâm- já ekonomiavuáváám lii vyeimist paje 2023-2026. Tai iivij ääigi taheh tárbulii lahâasâtempargo já ovdedeh toimâmmaali olášuttem oles puásuituáluvuodâst. Ive 2025 árvuštâleh kenigittee lahâasâtem táárbuid sehe lahâasâtemnubástusân šaddee resursij táárbuid (Palgâsij ovtâstusân, sehe palgâsâid TKV-tooimâi resurstáárbui peht).Ovdedemmuddoost teháliih tuáimeeh láá EMM, Palgâsij ovtâstus já palgâseh. Lii tehálâš savâstállâđ meid čonâsjuávuiguin, tego Sâmitigge, Meccihaldâttás, Eennâm- já meccituálupevitteijei Kuávdášlitto já eennâmomâsteijeeh.

Pargojuávu eres avžuuttâsah

Tipšom- já kevttimvuáváámij lasseen puátteevuotâpargojuávu suogârdii eres ovdedemtáárbuid, moi peht tuárjuh puásuituálu ovdânem kannattittee, kilelis já kulttuurlávt merhâsittee iäláttâsân. Vyelni láá nurrum kuávdášliih olesvuodah, main pargojuávkku addel avžuuttâsâid. Taah iä lah oornigist tehálâšvuodâ miel.

2. PUÁSUITUÁLUN EENÂB RÁÐÁDÂLLÂMVEIMI

Pargojuávkku avžut ovdâčielgiittâs sopâmušpyevtittem/pyevtitteijeeornijdume oovdedmân vai ráðádâllâmveimi puárrán. Pyevtitteijeeornijdume lii pyevtitteijeii litto, mon ulmen lii nanodiđ iäláttâshárjutteijeii ráðádâllâmsajattuv markkânijn já pyerediđ pyevtittem vuáválâšvuodâ já pehtilvuodâ.

Iäláttâs kannattiteevuodâ ooleest savâstállui **iäláttâs ráðádâllâmveimi pyereedmist markkânijn.** Savâstállui máhđulâšvuodâst hammiđ noonâ pyevtitteijeeornijdume já ovdediđ sopâmušpyevtittem. Taat váđáččij eereeb iárrás puolâškapasiteet já koskâsii oovtâstpargo ovdedem. Pargojuávkku avžut, ete iäláttâs siste suogârdeh sopâmušpyevtittem / pyevtitteijeeornijdume ovdedem já viárdádâleh maali hiäđuid já hááituid. Ráðádâllâmveimi ovdedem kuáská nuuvt vyebdimân ko meid skappuumân.

Pargojuávhu pargo vuáđuld Palgâsij ovtâstus pasta árvuštállâđ ovdâčielgiittâspargo algâtem puásuituálu pyevtitteijeeornijduumeest já árvuštállâđ sopâmušpyevtitmân sirdâšum máhđulâšvuodâid. Ovdâčielgiittâsâst tuáimee ovdâmerkkân puávtaččii kevttiđ ei. myerji- já mielkkipyevtittem sopâmušpyevtitmist finnejum vuáttámušâid.

3. UĐĐÂ PARGONIÄVUH VÄDIS ŠONĴÂ- JÁ LUÁNDUTIILIJĐ VARRIIDÂTMÂN SEHE PUÁSUIHIÄVUI MUUNEELD ESTIMÂN

Puásuivaahâglaahâ- já asâttâs (Laahâ puásuituálu teeivâm vahâgij sajanmäksimist 987/2011 já asâttâs 656/2016) taheh máhđulâžžân staatâ mäksim vaahâgruudâid spiekâstâhlâš šonĴâ- já luándutiilij teikkâ spiekâstâhlâš já vijđáht levânâm poccuid njuámmum elleetaavdá tiet. Toh hámmejeheh lahâasâtlíi torvoviermi mainâšum luándutiilij tovâtem puásuihiävui ääigi. Staatâ mäksim hiävvusajanmáávsui vievâst torvejeheh puásuituáluirâtteijeii pargo juátkim máhđulâšvuodâid. Lahâasâtem miäldâsâš sajanmáávsuid láá mäksám tälviv 2019-2020 tábáhtum vahâgijn. Čielgiittâspargo lii porgum täälvi 2021-2022 uásild. **Pargojuávkku lii identifisistám lahâasâtem ovdedemtáárbuid** já ton huámmášumeh tuáimih ovdedempargo vuáđđun. Taah huámmášumeh kávnnojeheh pargojuávhu hahâsijđoin.

Lahâasâtem ovdedempargo lasseen lii tárbu ovdediđ iäláttâs jieijâs pargoniävuid **muuneeld estid puásuihiävuid mulsâšuddee tiilijn, sehe varriidâttâđ vâdis šonĴâ- já luándutiilijđ sehe elleetaavdáid.** Taat tárguttičij iäláttâs jieijâs tooimâi muulsâivtui árvuštállâm, ovdâmerkkân palgâskuáhtâsâš ekonomâlâš varriidâttâm. Ko lahâasâtem já iäláttâs jieijâs pargoniävuh ovdeduvojeheh, te lii pyeri oppâđ Taažâst ja Ruotâst kiävtust orroo varriidâttâm- já cevzimvuovij vuáttámušâin.

Lii tehálâš, ete puásuituáallein já puásuituálu haldâttuvâst lii kevttimnâálá taarbâšlâš já ääigitâsâš tiätuvuáđu puásuituálu kriittâlâš šonĴâ- já luándutiilijn sehe elleetaavdáin. Čuávum- já aicâdemvuáhâduvâid kalga ovdediđ oovtâstpargoost eres tutkâmušlágádâsâiguin. Puásuituáallei jieijâs aktiivlâš tiilij já elleetaavdái čuávum kalga labdeđ tutkâmušhuámmášuumijđ. Taat ovdedempargo lii taarbâšlâš meiddei ko jurdá iäláttâs vuáhâdume šonĴâdâhnuvástusân (keejâ saje 8).

Pargojuávkku ana tehálâžžân poccuu tiervâsvuodâhuolâttâsvuáhâduv ovdedem. Taat tuárjuččij iäláttâs cevzim nubástuvvee tiilijn já ličij tehálâš meid purrâmuškálvutorvolâšvuodâ uáinimčievâst. Pargojuávkku huámâšit lasseen, ete poccui uásild ij tuáistâázân lah lemin šlajâkuáhtâsâš pyereestvaijeemasâttâs, tege eres ellein, maid ulmuuh hoittâjeheh.

4. TOORJÄVUÁHÁDÂH SORJOMETTUMMIN PYEVTTITTEMMEERIJN

Pargojuávkku iävtut puásuituálu toorjäuáháduv ovdedem. Njuovvám- já elettempuásuitorjuu saajeest toorjá ličij puátteevuodâst luovâs pyevttittemmeerij mulsâšudmist. Toorjäuáháduv nubástus váátá čielgiittâspargo já sirdumääigi.

Luánduriggodáhkuávdáá (Luke) analyys mielđi haddetorjui (=njuovvámtoorjá) já reesuurstorjui (=elettempuásuitorjá) hiätu viggá sirduđ purrâmuškálvusektor rááidust ovdâskulij eres tuáimeid. Hadde- já reesuurstorjuu sajan ličij vuáđustállum mäksiđ puásuituálu tááláš torjuu puátteevuodâst toorján, mii lii luovâs pyevttimist já mii ličij tienuuvt puátusirdem pyevttitejei. Toorjäuáháduv ovdedem kalga puátteevuodâst čielgädiđ taan vuáđuld. Tááláš EU komissio miärädâs tave torjust (mon ohtâvuotân elettempuásuitorjá kulloo) lii vyeimist ive 2027 loopân. Ive 2028 rääjist heiviittuvoo komissio uđđâ miärädâs. Savâstállâm uđđâ pyevttittemmeerijn sorjomettum toorjäuáháduvâst kalga olášuttid EMM jođettâsâst ovdil tom.

5. PUÁSUITUÁLU KULTTUURLÂŠ MERHÂŠUMEH OVDEBÁÁ NANOSUBBON

Pargojuávkku iävtut puásuituálu já luánduiälättâsâi ráhtustoorjálaavâ vaigutteijejuodâ sehe uđđâ toorjáhaamij toimâm árvuštállâm tutkâmuš peht. Taat tábáhtuuččij iivij 2023–2024. Tutkâmušâst kalga väldiđ eromâšávt huámmášumán sâmmilij ärbivuáváláid pyevttittemhaamijd čuosâtemnáál torjuu já čuávdušijd nanosub valduutmân ärbivuáváláid pyevttittemhaamijd uđâdemnáál EU komissio miärädâsân iivij 2025–2026.

Pargojuávhus savâstállui iälättâs **kulttuurlâš merhâšumeest**. Puásuituálukulttuur lii ellee já eromâš uási páihálâšsärváduvâi kulttuurärbist oles puásuituáluávlust. Puásuituálu iälättâstooimâ ovdedem lohtâs nanosávt sâmmilij vuoigâvuotân algâaalmugin hárjuttid jiejâs kielâ já kulttuur. Pargojuávkku avžut, ete sâmmilij ärbivuáválâš puásuituáluváduvah paijeentuállojeh já nanoduvojeh.

Pargojuávkku avžut iivij 2023 já 2024 tutkâmuš já analyys tast, maht táálááh toorjâniävuh palváleh sâmmilij ärbivuáválâš pyevttittemvuáháduvâi eellimvuáimálâšvuodâ. Pargojuávhu mielâst láá aagah uuccâđ nanosub valduuttem ärbivuáválâš pyevttittemvuáháduvâi paijeentolâmân EU komissio miärädâsân aalmuglâš puásuituáluatorjui uásild ive 2026 rääjist. Tááláš valduuttem lii vyeimist ive 2025 loopâ räi.

Savâstâlmijn pahudii lasseen nk. POLURA-lahâasâtem (Laahâ puásuituálu já luánduiälättâsâi ráhtustorjuin 896/2011) almos ovdedemtáárbuid, moh lahtâseh iälättâshárjuttejei investistemnaahcân já máhđulâšvuodâid paijeentoollâđ ei. äidiráhtusijd.

6. OHTSÄŠ ČUÁVDUSEH POCCUI EELLIMTILE TURVIIMÂN JÁ PUÁSUITUÁLUKUÁVLU UHKEVUÁLÁSÄŠ LUÁNDUTIIJPÄI JÁ ŠLAAJÄI SIÄILUTMÂN

Puásuituálu táárbuh já eellimpirrâsij ovdîstemulmeh láá távjá linjáást koskânis. Mecci- já jeggiluáandu ovdîstem láá kietâ kiedâst kuáttumenâmij puárránmáin.

Luándulappuumân já luáandu maangâhámásâšvuotân kyeskee savâstâlmist lii aiccum tuodârluáandu suojâlem eromâštárbu. Pargojuávkku iävtut, ete tuodârluáandu suojâlmân selvâttiččii almosávhálâš siättus vuáduodem. Siäđus puávtáččij leđe uđđâ toimâmmalli, moin nube tááhust torvejuvoo poccui eellimtile, já nube tááhust paijeentuáalloo já nanoduvoo tuodârluáandu maangâhámásâšvuotâ.

Pargojuávhus loptejui oovdân luáandu maangâhámásâšvuotâ paijeentoollâm já nanodem tárbu. Paijeentoollâm já nanodem tahhoo eereeb iárrás eellimpirrâsij ovdîstem já luánduhoittám peht. **Pargojuávhus pahudui, ete luáandu maangâhámásâšvuotâ nanodem lii siämmást puásui-iäláttâs hiätu.** Ovdîstem lii ohtâvuotâst poccui kuáttumenâmij pyereedmáin. Taat vuod lasseet puásuituálu nubástuskilleelvuotâ šonjâdâh nubástus tovattem vaikuttâsâi vuástá. Iäláttâs puáhtá jieš tuárjuđ luáandu maangâhámásâšvuotâ suojâlem já nanodem puásuituálu kuávlust eereeb iárrás poccui kuáttum optimistmáin tipšom- já kevttimvuáváámij iššeen (saje 1) sehe luovviimáin toorjâvuáhâdud pyevtittemmeerij (saje 4).

Pargojuávhus savâstállui eromâšávt **tuodârluáandu suojâlem táárbust.** Suomâst árvuštállum šlaajâin tuodârluándust láá prosentuaallávt puoh enâmustáá uhkevuálásâš šlaajah. Tuodâršlaajâi uhken láá eromâšávt šonjâdâh nubástus, poccui kuáttumteedâ, já tai ohtsâšvaikuttâs. Uđđâsumos tutkâmušâi mielđi arktâlâš kuávlui lieggân čielgâsávt jotelubooht ko eennâmpállu koskâmiäráávt. Lieggânem toovât kuhes äigikooskâst stuorrâ nubástusâid poccui kuáttumenâmáid. **Pargojuávkku iävtut “Porot ja tunturiluonto (Poccuuh já tuodârluáandu)” -siättus viđđâsub savâstâlmân.** Jis viđđâsub savâstâlmâm čáittá, ete siäđus lii taarbâšlâš, te pargojuávhu hahâsiijđost lii listo tarkkumnáál čuosâttuvâin, moi vuáduđ puávtáččii algâttiđ taarbâšlâš jotkâpargo.

Savâstâlmijn pahudui, ete puásuituálu táárbuh já eellimpirrâsij ovdîstemulmeh láá távjá linjáást koskânis. Pargojuávkku uáiná aagâid toos, ete puátteevuotâst suogârdeh, maht nuhhum kuáttumenâmijd puávtáččii vuod macâttiđ puásuituálu kiävtun ovdâmerkkân kompensaatioi peht tâi ovdii tilân macâttenttoimâiguin. Toos lasseen pargojuávkku avžut, ete puásuituálu tuáimeeh láá aktiivlávt mielđi sierâlágân meccituálu toimâvuovij ovdedemkeččâlmijn já -haavâin **sehe haavâin, main macâttuvoo mecci- já jeggiluáandu ovdii tilân.**

7. PUÁSUITUÁLU SAVÂSTÂLLÂMOHTÂVUOTÂ JÁ RÁĐÁDÂLLÂMMEKANISMEH PYEREBIN EENNÂMKEVTTIMÂN LOHTÂSEIJEE KOČČÂMUŠÂIN

Pargojuávkku ana, ete kuátumij tipšom- já kevttimvuáváameh láá pargoniávvu, mon vievâst palgâseh pasteh vuáválvâst siäiluttiđ já pyerediđ jieijâs kuávlun kuátumij tile. Eres eennâmkevttim, mii tábáhtuvá puásuituálukuávlust, vaaigut vijđáht kuáttumenâmáid já puásuituálu toimâhinnáid, tastko iäláttâs lii sorjolâš luándukuátumijn já poccui rijjâ kuáttumist.

Palgâsij já eres eennâmkevttim koskâsâš ráđádâlmijd, moh kyeskih staatâ enâmáid, stivree puásuituálulaavâ 53 cekki. Pargojuávkku ana, ete ráđádâlmeh sierâ virgeomâháiguin eennâmkevttimhaavâi ooleest láá čuuvtij sierâlágáneh siskáldâs já vaigutteijeevuodâ peeleeest. Siämmáá ääigi eres eennâmkevttimân lohtâseijee haavah lasaneh korrâsávt puásuituálukuávlust, moi mielidi kuáttumenâmij piedgânmist já kiäppánmist lii šoddâm puásuituálu merhâšittee hástu.

Puátteevuotâpargojuávkku avžut, ete poccui kuáttumenâmij já puásuituálu toimâmkuávluid sehe palgâsij tipšom- já kevttimvuávámij ferttee vâldiđ puátteeääigi pyerebeht huámmášumân eennâmkevttimist já tom vuávámist. Taat vátá meid oovdiš pyerebijđ ráđádâllâmmonâttálmij já dialog ráhtim eres eennâmkevttim já puásuituálu kooskân.

Pargojuávkku avžut, ete puásuituálulaavâ 53 ceehi ääigitäsidenttáárbuh árvuštâllojeh siämmást, ko poccui kuáttumenâmij tipšom- já kevttimvuávámij máhđulâš kenigittee lahâasâtem čuávdoo. Pargojuávkku ana meid, ete kuávlukevttim vuávámist kalga turviđ já visásmittiđ puásuituálu toimâm- já ovdedemmáđulâšvuodâid. Eennâmkevttim maangâ ulme vuávám naanodmân já eres tuáimeij tiätuvuáđu naanodmân lii tárbu meid visásmittiđ, ete vuávámân taarbâšlâš tiätuamnâstuvah moh lohtâseh eennâmkevttimhavváid láá äššiomâháij kevttimnâálá olmâ ääigi, taarbâšlâš tárkkivuodâin já taarbâšlâš ääigitäsásâžžân.

8. NUBÁSTUVVEE ŠONJÂDÂHÂN VUÁHÁDUM PUÁTTEEVUODÂPARGO UÁSSIN

Šonjâdâhnuvástus lii taan peeivi tuotâvuotâ. Šonjâdâhpolitiik ulmen lii, ete ohtsâškodde eres sektoreh hitodeh jieijâs uásild šonjâdâhnuvástus, já ete ohtsâškodde lii vuáhádum šonjâdâhnuvástus toid vaikuttâssáid, maid ij pyevti velttiđ. Meiddei puásui-iäláttâs taarbâš vuávájum vuáhádume. Tondiet pargojuávkku ana tehálâžžân ráhtiđ puásuituálu vuávám šonjâdâhnuvástusân vuáhádumân teikkâ šonjâdâhkáártá oovtâst iäláttâssáin já čonâsjuávuiguin.

Saajest 3 mainâšum čuávum- já aicâdemvuáhádumâi ovdedem lii tehálâš šonjâdâhnuvástusân vuáhádume tiet. Taas kuleh kuávdášlâvt meiddei poccui tiervâsvuotân já pyereestvajemân lohtâseijee tiäđunuurrâm já -sirdem. Tiäđusirdem já ravvim tarbâšuvoo eereeb iärrás šonjâdâhnuvástus poccuid tovtâtem tiervâsvuodâ háástuid já uhkijđ varriidâtmân sehe toimâmvuovij ovdedmân puásuituálu.

9. PARGOJUÁVHU ERES HUÁMMÁŠUMEH

Piäduh kuleh Suomâ luándun, meiddei puásuituálukuávlust. Stuorrâpiätunaalijn huolâttuvwoo systemaatlávt já ulmemiäldásávt nälitipšomvuávámij vievâst. Pargojuávku kuittâg ana, ete ko stuorrâpiäđui nälilih ovdáneh, te ličij tárbu ovdediđ maangâpiälásávt toimâvuovijd puásuivahâgij estimân muuneeld. Merhâšitteh piäđui tovâtem vahâgeh vaigutteh puásui-iallâtâs kannattitteevuotân. Stuorrâpiäđui nälitipšom lasseen toimâvyevih puávtáččii leđe puásuituálu toimâvuovij ovdedem já eennâmkevttim vuávám. Ovdedemtáárbuh láá meid piäđui tovâtem puásuivahâgij târhistemtoomâst sehe piätunaalij árvuštâlmist.

Tegu puoh algâpuovtâdâs suorgij pargein, puásuituáliei ääpih láá keččâlâsâst. Aneh, ete pargonuáđi šadda ain stuárráábin já stuárráábin. Ovdâmerkkân nubástuvvee šonjâdâh, vijđânejee eennâmkevttim já maangâin palgâsijn piäđui tovâtem puásuivahâgij stuorrâ meeri tovâtteh jieđâlâš pačarâs puásuituálu perruid já -siárvâduvâid. Vorâs tutkâmuš mielđ puásuipargoost tobdeh luhhoost távjá positiivlâš tobdoit: rijjâvuodâ, iäljárvuodâ, luholâšvuodâ já moovtâ. Pargojuávku paahud, ete puásuituáliei pyereestvaijeem já vaijeem láá kuávdâšlâš uási iälâttâs killeelvuodâst, ijge taid uázú vâjâldittid, ko puátteevuodâpargo juátkoo. Uccâ, mutâ konkreetlâš lävkkkin pargojuávku muštâl Sosiaal- já tiervâsvuodâministeriöst čielgiittâsâst orroo sajasâšišân kevttimnáál orroo tijmemere lasettem já sajasâšiševuáđusij vijđedem ovdâmerkkân puásuituáliei peerâriijâ ääigi.

lävtuttâs já avžuuttâsâi vuáđustâsah

Pargojuávhu iävtuttâs já avžuuttâsah vuáđuduveh olesárvuštâlmân, mast lii valdum huámmâšumân:

- Stuárráamus suovvum puásuulovoh -pargojuávhu (MMM039:00/2018) iävtuttâs puásuulovoi miäldâsâš lahtostoiimân: kenigittee palgâskuáhtásiih puásuikuátumij tipšom- já kevttimvuávámeh;
- Haldâttâsohjelm kirjim, mon mielđ "ovdeduvoo puásuituálu ovdánem kannattittee, kilelis já kulttuurlávt merhâšittee iälâttâssân";
- EMM lahâsasâtemvuávám äigitavluiguin;
- Vijđes äššitobdeekuullâm já paijeel ive pištâm äššitobdei pargojuávkkupargo.

Lahtos: Tipšom- já kevttimvuávám rungo. Lahtosist iävtuttum lasseen hahâsijđoin láá tipšom- já kevttimvuávámij proseskuvvim já ihetijme sehe toimâmmaali detaljeh sierâ äššikiirijjn.

Palgâs puásuikuátumij tipšom- já kevttimvuávám tahoo sierâ dokumenttin já ton olâšuttem raportistem puátá palgâs ihemuštâlus lahtosin.

TIPŠOM- JÁ KEVTTIMVUÁVÁM RUNGO

Rähtimpeivimeeri:

[Palgâs nommâ]

POCCUI KUÁTTUMENÂMIJ TIPŠOM- JÁ KEVTTIMVUÁVÁM IVVIJD [____-____]

1. LAIÐIITTÁS - PALGÂS KUVVIM

Eennâmkodde:

Päikkikielâ:

Eres kioldah palgâs kuávlust:

Vijdodâh: (Staatâ eennâm %: priivaatenâneh: %)

Stuárráamus suovvum elettepuausuimeeri:

Puásui-äigádeh:

• Palgâs puásuituálumalli já puásuipargoh

- Almos puásuituálumalli já puásuipargoh (om. puásuiloHopargojuávkun tollum oovdânpyehtimist)
- Lasepiemmâm já ääidist piemâm - tááláš tile já vuávaámeh já ulmeh oovdedmân.
- Huolâttâsvisesvuotâ, purramuâsvisesvuotâ, räjitorvolâšvuotâ jna.
- Uásálâšrááhtus já jotkuuvâšvuotâ: om. pargovyeimi
- Puásuituálu jotkuuvâšvuotâ turvim iälâttâssân – uhkeh já máhđulâšvuotâh
- Pargovuovij kuvvim: maht paalgâs váldá huámmášumân om. pirâsaašijd pargoi vuávaámist já olâšutmist

• Kuáttumenâneh já toi kevttim

- Kuáttumenâmij já kuáttumjuurrâm čielgim
- Káártáh, jis väljejuvvoje kuáttumjuurrâmtoomah
- Kuáttumenâmijd uhkedeijee tahheeh já palgâs resurseh sehe máhđulâšvuotâh kuáttumenâmij paijeentolâmân
  - Ääših, moh vaigutteh kuáttumenâmij kevtittetteevuotân.
- Njuovwâmpuávtus: Tiäduh já mereh, njuovwâmääigih (jis toimân lii arâdis njuovwâm)

• Eres eennâmkevttim já poccui kuáttumenâneh

- Čielgiittâs eres eennâmkevttimist
- Puásuituálu toimâm- já oovdedemhinái turvim (om. kaavam: jo orroo kaavah)
- Palgâs ulmeh kuáttumenâmij siäilum, iälâskitem sehe kuáttumenâmij tile pyeredem várâs. Kávnoje, ete kost láá kuáttumkuávluh, moh väätih pyeredem.
- Palgâs tuoivuuh meccitipšompargoin om. kuávluh, kost puávtáččii porgâđ härvidem, vašetipšom, aheráhtusmiäldásâš meccitipšom.

• Eennâmtuálu já fastâ aassâm

- Puásuituálulaavâ mielđi sajanmäksimnáál vahâgij estim já resurseh.

2. VALJIMNÁÁL TOOIMAH JÁ TOI OLÁŠUTTEMVYEVIIH

- kyehti tain čuávuváá viidâst

1. Ucemustáá 7 % elettempuásuimere kepidem stuárráámuu suovvum elettempuásuimere háárán

Toimáin paalgâs meerrid toollâđ elettempuásuimeeres enâmustáá 93 % st stuárráámuu suovvum elettempuásuimeereest. Toimáin keččáleh pyerediđ tálvikuátumij tile keeppidmáin kuáttumtiádu.

Pargojuávhu eres huámmášumeh:

- Paalgâs máhđulâšvuotâ meridiđ ääšist eenâblohomiárádâssáin váátá lahâhubástus puásuituálulaahân. Tááláá laavâ mielđi poccui mere keeppidmist vuálá stuárráámuu suovvum lovo ij pyevti meridiđ ko ihân häävild. Puásuituálulaavâ kalga nubásmittiđ, vâi paalgâs puáhtá meridiđ oovtâ ive häävild kuhheeb ááigán puásuilovo vyeleedmist.
- [Laahân tarbâšuvoo meiddei kirjim tast, maht paalgâs puáhtá toimâđ, jis kiinii uásálâš ij nuávdit miárâdâs puásuimere keeppidmist.]
- Puásuituálulaavâ puásuimere meridem robdâiävtu tálvikuátumij kyeddimnaavcâst kolgâččij tarkkuđ tááláá ääigi puásuituálu já kuátumij háárán.

Čielgiittâs olášutmist:

- Paalgâs kovvee jieijâs sanijguin, ete maht olášuttiđ puásuilovo kepidem tâi enâmustáá 93 %:st toollâm.
- Paalgâs taha (táárbu mielđ) ulme västideijee njuovvâmvuávám, vâi piso taan lovvoost oles love ihheed pištee paje ääigi.

Indikaattoreh já čuávum:

- Lopâlâš elettempuásuimeeri puásuiluvättâlmist, já lii-uv tot ucemustáá 7 % ucceeb ko stuárráámuu suovvum elettempoccui meeri

2. Arâdis njuovvâm 1.6.–15.11. koskâsii ääigi tâi ovdil sierâ tálvikuáttumenâmáid sirdem.

Toimáin paalgâs čonâdât njuovvâđ skammâmáánu pelimudo rái 2/3 (67 %) puásuituáluive njuovvâmpoccuin. Teikâ muulsâiävtulávt njuovvâmijd kalga toohâđ ovdil elettempoccui sirdem sierâ tálvikuátumáid. Tooimâ ulmen lii šeštiđ tálvikuátumijd keeppidmáin njuovvâmpoccui tálviääigi kuáđuttem minimin.

Čielgiittâs olášutmist:

- Nuuvt pyeri čielgiittâs tooimâst, ko máhđulâš: vuáváám, maht pasteh olášuttiđ arâdis njuovvâm. Čokkimpargoh: kuás pargeh já maht pargeh?
- Kost tálvikuátumeh, maht poccuuh tuálvojeh toho, maht toh tuállojeh tobbeen?
- Máhđuliih uhkeh, moh sâttih vaiguttiđ toos, ete toimâ ij paste olášuttuđ.

Indikaattoreh já čuávum:

- Njuovvâm ovdil 15.11: Pygálysâi já pygálysâi ulguubeln njuovvum peivimereh, pygálysâi njuovvâmmereh + oles njuovvâmmeeri valmâš puásuiluvättâlmist
- Njuovvâm ovdil tálvikuáttumenâmáid sirdum: čielgiittâs tálvikuáttumenâmáid sirdâšumeest + pygálysâi njuovvâmmereh + oles njuovvâmmeeri valmâš puásuiluvättâlmist
- Čielgiittâs tast, mii vaaigut pygálysâi tolâmân já tálvikuáttumenâmáid sirdâšumán, om. lii-uv čácádâh jįńńum mańńeed tet., luándutile huámmášumán vâldim
- Čielgejuvojeh suujah, jis njuovvâm ij lah tábáhtum ovdil 15.11. Aggâ spiekâstâsân puáhtá leđe luándutile lasseen meid piärgukävppitile.

3. Jävilkuátumij tile pyeredem

Toimâ puáhtá anneeđ sistees kuáttumjuurrâm ovdedem kuáđuttem tâi äiđičuávdušij vievâst. Toimâ ulmen lii stivriđ poccui jotteem já kuáttum sehe estiđ poccuid storccâđ jävilkuátumijd muottuuttes ääigi. Poccuid ferttee kuáđuttiđ meddâl tälvikuáttumkuávluin ovdil, ko muotâ suddá kiđđuv.

Čielgiittâs oláštumist:

- Tälvikuáttumkuávlui já kesikuáttumkuávlui čielgiittâs.
- Čielgiittâs tast, maht kalga toimâđ, ete poccuuh iä lah tälvikuáttumenâmijn muottuuttes ääigi. Máhđulij kuáttumjuurrâmaaidij kuvvim. Vuáváameh máhđulijn uđđâ aaidijn. Kuáđuttem kuvvim. TOKAT-amnâstuv káártáh kuáttumenâmijn.
- Čielgiittâs poccui sirduumist meddâl tälvikuáttumenâmijn ovdil, ko muotâ suddá.

Indikaattoreh já čuávum:

- Ton visásmittem, ete maht poccuuh tuállojeh meddâl nuhâmân herkis tälvikuáttumkuávluin eidusii tälvikuáttumpaje ulguubeln. Ton visásmittem, ete maht poccui jotteem já kuáttum stivrejuvoo. Ovdâmerkkân:
  - Palgâs tâi siijdâi tälvikuátumij kiävtunväldim äigimuddo já puásuimeeri tâi puásui-äigádeije äiđipiemmâmân valdum poccui mereh já peeivih, kuás poccuuh láá meddâl kevttimist kuátumijd (koskâmiärälâš ääiđisttoollâmäigi pirrâmpievin já áiđum poccui meeri palgâstääsist).
  - Palgâs máhđuliih miärádâsah kuáttumkuávlui kiävtust já máhđulii čuojootmist sijdáid.
  - Palgâs poccui máhđuliih sajostitemčuággáh (om. kove kárttáheiviittâsâst ohtii mánuppaajeest). Čáitto, ete poccuuh láá tiätukuávluin keessiv já čohčuv.
  - Čielgiittâs kesimiärkkumsoojijn, kost poccuuh láá čuákkejum aidiđ keessiv.
- Čielgiittâsah máhđulijn spiekâstmijn kuáttumkuávloid sirdemist tâi kuáttumenâmij kiävtust.
  - om. šonjâtile vaikuttâs, piäđui já eres eennâmkevttim tovâttem olâtteijee hemádâsah

4. Kesikuáttumjuurrâm ovdedem

Toimâ ana sistees poccui kesikuáttum stivrim tienuuvt, ete toin ovdeduvoo luándu maangâhámásâšvuotâ já iästoo miestâlume. Ko poccuuh stivrejuvvoje nuuvt ennuv ko máhđulâš meddâl meid aassâm- já eennâmviljâlemkuávluin, te puáhtá kepidiđ meid ruossâlâšvuotâid puásuituálu já eres intresjuávhui já iälättâsâi kooskâst. Kesiiäigi poccuid kalga stivriđ kuáđutđ kuávluin, main kuátumist lii ävkki luándu maangâhámásâšvuotân.

Čielgiittâs oláštumist:

- Palgâs iveaaigij miäldásij kuáttumkuávlui čujottem, kesikuáttum ulmemiäldásâš čuosâttem.
- Čielgiittâs maangâhámásâšvuotâ ooddedmist kuáttum vievâst.
- Čielgiittâs vahâgij estimist kesikuáttum stivrim vievâst.

Indikaattoreh já čuávum:

- Aassâm tâi eennâmviljâlem vahâgij kepidem: čielgiittâs, maid láá jo porgâm tâi maid paalgâs aktiivlávť parga.
  - AVI:st toimáid jođettâm kocceemääših kieldum kuávluin orroo poccuin (toimah láá: cuoigim, huámmášume kiddim, avžuuttâs tâi eres toimâ).
  - Čielgiittâs, maid pargeh: ovdâmerkkân ääiđih já toi oornigist toollâm, kuáđuttem, paalgâdsyejeh, pivdoellepiälđuh
- Kesikuáttumkuávlui kuvvim, poccui kuáđuttem kuvvim kesikuáttumkuávlust, kuáttum tiäddučuággástuvah.
- Čielgiittâs, moh vuovijd kesikuáđuttem stivriimân kiävttoje: ovdâmerkkân kuáđuttem, áiđum, pivdoellepiälđuh, paalgâdsyejeh
- Poccui kuáđuttem čäittim kesikuátumijn, ovdâmerkkân:
  - Palgâs poccui máhđuliih sajostitemčuággáh (om. kove kárttáheiviittâsâst ohtii mánuppaajeest).
  - Čielgiittâs kesimiärkkumsoojijn, kost poccuuh láá čuákkejum aidiđ keessiv.

5. Palgâsij tâi siijdâi ovtâstitem tâi oovtâstpargo ovdedem

Toimâ ana sistees ríjjátátulíjd palgâsij ovtâstuumíjd. Toimâ ulmen líi kuátumíj tááhust maangâpiälâsub já pyerebeht tuáimee palgâsij hammim, kuáttumenâmíj maangâhámásâšvuodâ lasettem já tuáimee kuáttumjuurrâm ornim sehe puásuituálpargoi pehtilittem já koloí šeštím. Motomíjn kuávluin siijdâi ríjjátátulâš ovtâstitem tâi oovtâstpargo lasettem íšedičij siijdâi kuáttumenâmíj maangâpiälâsubbon tohámist já poccui kuáttumjuurrâm já kuátumíj kevttim oovdedmist.

Čielgiittâs olâšutmist:

- Vuávám kuátumíj kevttimist, kuáttumjurámist, puásuituálpargoi pehtilitmist uđđâ palgâsist tâi siijdâst tâi kuávluin, moh láá ránnjâpalgâsij ohtsii kiávtust.
- Ránnjâpalgâsij kirjáliih sopâmušah love ihheed pištee pajan: ohtsâškiávtust orroo kuáttumkuávluh, oovtâstpargo puásuituálpargoin

Indikaattoreh já čuávvm:

- Palgâsij miárádâsah já AVI miárádâs palgâsij ovtâstuumest.
- Palgâs máhđulâš miárádâs siijdâi ovtâstuumest.
- Palgâsij koskâsâš sopâmušân čallum aašij čuávvm.
- Čielgiittâs ovtâstume tâi oovtâstpargo vaikuttâsâin: mii líi nubástus poccui kuátumíj kiávtust, puásuituálpargoi pehtilitmist
- Áigádâh: palgâsij ovtâstume váldá jiejjâs ääigi. Poccui kuáđuttem nubástus pištá puásuisuhâpuolvâi ääigi. Siämmáá toimâ valjim kolgâččij leđe máhđulâš maŋaluvâi orroo love ive paajij ääigi: Vuossâmmu TKV-paajeest ovtâstume, nube love ive paajeest vaikuttâsâi čuávvm.
- Palgâsij oovtâstpargo lasseetmân lohtâseijee toimâi olâšume
- Mii lâi ulme, líi-uv ulme juksum? Láá-uv kuáttumjuurrâm já kuáttumkuávluh eenâb ulmemiäldásiih já láá-uv čuolmah pargoi porgâmist kiäppánâm? Láá-uv poccuuh kiedâvuššum pehtilub-booht? Láá-uv poccui tovâttim vahâgeh kiäppánâm?

Puásuituálu puátteevuotâpargojuávhu
loppâraapoort:

**GÁNNÁHAHTTI, CEAVZILIS JA
KULTUVRRALAČČAT MEARKKAŠAHTTI**

PUÁSUITUÁLU SUUNDÁN